

UOT 342.7

BİRLƏŞMƏK HÜQUQU AYRI-AYRI ÖLKƏLƏRİN TƏCRÜBƏSİNDƏ

D.M.QƏNBƏROV

Bakı Dövlət Universiteti
dashqin.bsu@gmail.com

İnsan hüquqlarının tədqiqat obyektinin çox spektrli, rəngarəng olduğunu nəzərə alıb biz bu məqaləni hazırlayarkən insan hüquqları hüququnun əsas sistem elementlərindən birini təşkil edən birləşmək hüququnun, daha dəqiq desək birləşmək hüququnun müxtəlif dövlətlərin təcrübəsində mövcud vəziyyətini müqayisəli təhlil etməyə çalışmışıq.

Hər bir dövlətdə insan hüquqları ilk növbədə dövlətin konstitusiyasında və ya ona həsr olunmuş xüsusi bəyannamələrdə əks olunurlar. Mövcud qanunvericilikdə və müvafiq sənədlərdə konstitusiyada təsbit olunmuş insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi və qorunması mexanizmləri nəzərdə tutulur. Tədqiqatımız zamanı müəyyən etdik ki, müxtəlif qanunvericilik aktlarında insan hüquq və azadlıqları göstərilməklə yanaşı, onların reallaşdırılması və qorunması məsələsi ilə bağlı prinsiplə məqamlar da mühüm yer tutur. Müasir hüquqi dövlətləri səciyyələndirən başlıca məqam da elə məhz bundan ibarətdir.

Bu istiqamətdə aydın müşahidə olunan tendensiyalardan biri də ondan ibarətdir ki, insan hüquqlarının qorunması mexanizmləri getdikcə daha çox universal xarakter alırlar, yəni, artıq global səviyyədə insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasının universal mexanizmləri inkişaf etdirilir və genişləndirilir.

Məqalədə Rusiya Federasiyası, Gürcüstan Respublikası və digər post-sovet ölkələrinin birləşmək hüququnun reallaşdırılma mexanizmləri sahəsində hüquqi və praktiki məsələləri araşdırılmışdır.

Açar sözlər: vətəndaş cəmiyyəti, hüquqi dövlət, insan hüquqları, demokratiya, birləşmək hüququ, ictimai birliklər, birləşmək azadlığı, qeyri hökumət təşkilatı, siyasi partiya, həmkarlar təşkilatı, vətəndaş hüquqları, Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi.

Birləşmək hüquq sahəsində beynəlxalq standartları dedikdə, bu sahədə qəbul olunmuş müasir beynəlxalq hüququn müəyyən normaları başa düşülür. Bu normalar dövlətlərin elə ümumdemokratik tələblərini və öhtəliklərini nəzərdə tutur ki, dövlətlər özünün ictimai quruluşunu, milli inkişafını və s. nəzərə almaqla onları öz sistemində həyata keçirir və konkretləşdirir. Beynəlxalq qlobal və regional universal və xüsusi bəyannamələr, paktlar özlərində insanların hüquqi müdafiəsi sahəsində iki qrup standartları ifadə edirlər. Bunları aşağıdakı kimi təqdim etmək mümkündür: [8]

-insanın hüquqları və azadlıqlar;

-hüquqların məhdudlaşdırılması.

Beynəlxalq-hüquqi standartların ən böyük qrupunu insan hüquqları və

azadlıqları təşkil edir. Bu hüquqlar ənənəvi olaraq şəxsi hüquqlara, siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni hüquqlara bölünürlər. Bundan başqa, məhdudlaşdırıla bilinən hüquqlar və məhdudlaşdırmaya məruz qalmayan hüquqlar fərqləndirilir. Qeyd etdiyimiz bu qruplar ali mənəvi-hüquqi qüvvəyə malik olan beynəlxalq sənədlərdə müəyyənləşdirilir. Belə sənədlər sırasına əsasən aşağıdakılar aid edilir:

- Ümumdünya insan hüquqları bəyannaməsi;
- İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında beynəlxalq pakt;
- Mülki və siyasi hüquqlar haqqında beynəlxalq pakt.

Bildiyimiz kimi, hər bir dövlətdə insan hüquqları ilk növbədə dövlətin konstitusiyasında və ya ona həsr olunmuş xüsusi bəyannamələrdə əks olunurlar. Mövcud qanunvericilikdə və müvafiq sənədlərdə konstitusiyada təsbit olunmuş insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi və qorunması mexanizmləri nəzərdə tutulur [3, 53]. Qeyd etdiyimiz bu məqam ondan xəbər verir ki, müxtəlif qanunvericilik aktlarında insan hüquq və azadlıqları göstəlməklə yanaşı, onların reallaşdırılması və qorunması məsələsi ilə bağlı da prinsiplial məqamlar yer alır. Müasir hüquqi dövlətləri səciyyələndirən başlıca məqam da elə bundan ibarətdir. Ümumiyyətlə, dünya səviyyəsində insan hüquq və əsas azadlıqlarının həyata keçirilməsi və qorunması mexanizmlərinin öyrənilməsi istiqamətində tədqiqat işlərinin nəzərə çarpacaq dərəcədə genişləndiyini müşahidə etmək mümkündür. Həqiqətən də, tədqiqatlarımız zamanı müəyyənləşdirdik ki, çoxsaylı elmi işlər insan hüquqlarının səmərəli qorunması mexanizmlərinə həsr olunmuşdur. İnsan hüquqlarının həyata keçirilməsi və qorunması mexanizmlərinin ayrı-ayrı aspektləri hüquqşünaslar tərəfindən dərinlən tədqiqat olunmuşdur və bu istiqamətdə elmi işlərin aparılmasında yüksək dinamizm müşahidə olunmaqdadır.

Bu istiqamətdə aydın müşahidə olunan tendensiyalardan biri də ondan ibarətdir ki, hüquqların qorunması mexanizmləri getdikcə daha çox universal xarakter alır. Yəni artıq global səviyyədə insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasının universal mexanizmləri inkişaf etdirilir və dünyada genişləndirilir.

Hazırkı mərhələdə insan hüquq və əsas azadlıqlarının qorunması ilə bağlı kifayət qədər beynəlxalq bəyannamələr və paktlar mövcuddur. Bu sənədlərdə insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasının mexanizmləri əks olunmuşdur. Dövlətlər insan hüquq və azadlıqlarının qorunması haqqında sazişlərə qoşulmaqla bu mexanizmləri öz vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarının qorunması istiqamətində tətbiq edirlər [2, 103]. Bəzən, eyni məsələni tənzimləyən bir neçə sənədin mövcudluğu da müşahidə olunur. Əksər hallarda dövlətlər bu sazişlərin hamısına qoşulur. Hesab edirik ki, insan hüquq və azadlıqlarının daha optimal qorunmasına imkan verən sazişə üstünlük verilməsi məqsədəuyğundur. Müasir mərhələdə insan hüquqları haqqında yüzə yaxın beynəlxalq konvensiya qəbul olunmuşdur ki, onların da böyük əksəriyyəti artıq hüquqi qüvvəyə malikdir. İnsan hüquqları sahəsində normativ bazanın belə əhəmiyyətli inkişafı beynəlxalq ümumi hüququn ayrıca bir istiqamətinin meydana gəlməsi haqqında fikir

formalaşdırmışdır. Bu yeni istiqamət insan hüquqları sahəsində beynəlxalq hüquq kimi nəzərdən keçirilir [9, 38]. İnsan hüquqları haqqında sənədlərdə geniş tətbiq olunan və dörd kateqoriyadan müqavilələri fərqləndirən təsnifatı nəzərdən keçirməklə, insan hüquqları sahəsində tənzimləyici sistemin sərhədləri haqqında təsəvvürlərə malik olmaq mümkündür:

Birincisi, ümumi xarakterli konvensiyalar. Belə konvensiyalar, demək olar ki, regional və qlobal səviyyədə qəbul olunmuş bütün insan hüquqlarına aiddir. Bu sıradan konvensiyalara BMT paktını, Avropa və Amerika konvensiyalarını, Afrika xərtiyasını və s. aid etmək mümkündür.

İkincisi, konkret məsələlər üzrə konvensiyalar. Bu konvensiyalar insanın genosid, hərbi cinayətlər, insanlığa qarşı cinayətlər, köləlik, insan alveri və s. məsələlərlə bağlı konkret hüquqlarının qorunmasını nəzərdə tutur.

Üçüncüsü, qrupların müdafiəsi haqqında konvensiyalar. Belə konvensiyalar ayrı-ayrı qrupların tələbatlarına uyğunlaşdırılır. Belə qruplar qismində qaçqınlar, miqrantlar, qadınlar, uşaqlar, əsr düşmüşlər və s. nəzərdən keçirilə bilər.

Dördüncüsü, irqi, cinsi əlamətlərə görə, həmçinin təhsil, əmək və məşğulluq sahələrində diskriminasiyaya aid olan konvensiyalar.

Yuxarıda qeyd etdiklərimizdən başqa, beynəlxalq hüququn insan hüquqları sahəsində bir sıra normaları bütün beynəlxalq ictimaiyyət üçün məcburi olan imperativ normalar kimi nəzərdən keçirilir. Eyni və ya oxşar xarakterli beynəlxalq hüquq norması ilə əvəz olunmadığı halda bu normalardan imtinaya yol verilmir.

Beynəlxalq ümumi hüquqda insan hüquqlarının tənzimlənməsinin geniş miqyasları da Beynəlxalq insan hüquqları kodeksinin meydana gəlməsindən xəbər verir. Beynəlxalq kodeksdə tənzimləyici normaların mahiyyətindən çıxış edərək aşağıdakı bölmələri fərqləndirmək olar:

-ümumi deklarasiyadan ibarət olan preambula;

-BMT paktları və ümumi xarakterli regional konvensiyalardan ibarət olan ümumi hissə;

-çoxsaylı müfəssəl müqavilələrdən ibarət olan xüsusi hissə.

Qeyd etdiklərimizdən başqa, insan hüquqları sahəsində geniş “yumşaq hüquq”un təsirini nəzərdən keçirmək olar. Bu, qətnamələr, tövsiyələr, davranış kodeksləri, minimal standart qaydaları, rəhbər prinsiplər və s. kimi sənədlərdə ifadə olunur. Qeyd edək ki, bu sənədlər məcburi xarakter daşımırlar. Əksər hallarda insan hüquqları sahəsində siyasətin rəhbər prinsiplərini ifadə edirlər. Bununla yanaşı, onlar, həmçinin müxtəlif funksiyaları yerinə yetirirlər. Bəzən isə, bu sənədlər əsl normativ-hüquqi əsasların yaranması istiqamətində ilkin addım kimi nəzərdən keçirilir. Bu, ondan xəbər verir ki, “yumşaq hüquq” təşkil edən sənədlərin əhəmiyyətini azaltmaq olmaz. İnsan hüquqlarının tədqiqat obyektinin çox spektrli, rəngarəng olduğunu nəzərə alıb biz bu məqaləni hazırlayarkən insan hüquqları hüququnun əsas sistem elementlərindən birini təşkil edən birləşmək hüququnun, daha dəqiq desək birləşmək hüququnun müxtəlif dövlət-

lərin təcrübəsində mövcud vəziyyətini müqayisəli təhlil etməyə çalışmışıq.

Rusiya Federasiyası təcrübəsində

Rusiya Federasiyasında birləşmək hüququnun normativ-hüquqi əsaslarının təkmilləşdirilməsi istiqamətində intensiv işlər həyata keçirilməkdədir. Belə ki, Rusiya Konstitusiyasında və digər qanunvericilik aktlarında birləşmək hüququna dair müddəalar əksini tapmışdır. Rusiya Konstitusiyasının 30-cu maddəsində təsbit edilmişdir: “Hər kəsin öz maraqlarını müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqları yaratmaq da daxil olmaqla, birləşmək hüququ vardır. İctimai birliklərin sərbəst fəaliyyətinə təminat verilir.” Bu maddənin ikinci bəndində isə göstərilir: “Heç kim hər hansı bir birliyə qoşulmağa və ya onda fəaliyyət göstərməyə məcbur oluna bilməz” [7]. Ümumiyyətlə, Rusiya Federasiyası Konstitusiyasında birləşmək hüququ ilə bağlı olan digər maddələr də mövcuddur. Məsələn, konstitusiyasının 19-cu maddəsində də birləşmək hüququna aid edilə biləcək müddəalar yer almışdır. Belə ki, 19-cu maddədə göstərilmişdir: “İctimai birliklərə aid olmasından və digər məqamlardan asılı olmayaraq, Rusiya Federasiyasının Konstitusiyası insanın və vətəndaşın hüquq və azadlığının bərabərliyinə təminat verir” [7]. Rusiya Konstitusiyasında diqqəti cəlb edən xüsusi məqamlardan biri də ondan ibarətdir ki, orada birləşmək hüququnun reallaşdırılmasının digər hüquq və azadlıqları məhdudlaşdırma bilmədiyi ayrıca qeyd edilmişdir.

Rusiya Federasiyası təcrübəsində birləşmək azadlığı və birləşmək hüququ biri-biriləri ilə sıx bağlıdırlar. Birləşmək azadlığını müvafiq hüquqlar olmadan reallaşdırmaq olduqca çətindir və hətta qeyri-mümkündür. Birləşmək hüququnun mövcudluğu birləşmək azadlığının reallığına təminat verməlidir. Belə ki, artıq nəzərdən keçirdiyimiz kimi, Rusiya Federasiyası Konstitusiyasının müvafiq maddəsində hər kəsin birləşmək azadlığı hüququna malik olduğu təsbit edilmişdir. Rusiyada birləşmək hüququ əsasən həmkarlar ittifaqlarının yaradılması və fəaliyyəti ilə uzlaşdırılır. Konstitusiyanın 30-cu maddəsində birləşmək hüququ ilə yanaşı, həmçinin maraqların qorunması üçün həmkarlar ittifaqlarının yaradılması hüququnun göstərilməsi də bunu dəqiq sübut edir. Rusiya Konstitusiyasında həmkarlar ittifaqlarında birləşmək hüququnun ayrıca təsbit edilməsi Rusiya həyatında bu ictimai təşkilatın xüsusi yerinin və rolunun yüksək qiymətləndirildiyindən xəbər verir.

Qeyd edək ki, Rusiya Federasiyası Konstitusiyasında birləşmək hüququ ilə bağlı məqamları təhlil edərək müəyyən nəticələrə gəlmək mümkündür. Belə ki, müasir şərtlər daxilində birləşmək hüququnu pozitiv və neqativ subyektiv imkanların qarşılıqlı əlaqələrinin müvafiq məcmusu kimi başa düşmək lazımdır. Birləşmək hüququ, ümumi maraqların qorunması, ümumi məqsədlərə çatılması üçün vətəndaşların könüllü olaraq ictimai birliklər yaratmaq, ona qoşulmaq imkanlarını nəzərdə tutur. Bu zaman, həmçinin ictimai birliyə qoşulmaq, imtina etmək də birləşmək hüququ çərçivəsində nəzərdən keçirilir. Bu məqamda qeyd edək ki, hər hansı bir birliyə qoşulmaqdan imtina etmək insanın daxili

əminliyi ilə bağlı olur. Hesab olunur ki, hər hansı bir birliyə qoşulmamaq insanın mütləq azadlığıdır və dövlət tərəfindən heç bir halda məhdudlaşdırıla bilməz. Bu, əsasən onunla izah olunur ki, insanın başqalarına oxşamamaq xüsusiyəti heç bir halda məhdudlaşdırıla bilməz.

Artıq nəzərdən keçirdiyimiz kimi, dünyanın əksər ölkələrinin konstitusiyalarında birləşmək hüququnun izahının səciyyəvi formaları mövcuddur. Əksər Avropa ölkələrinin konstitusiyalarında birləşmək hüququ siyasi partiyaların, ictimai təşkilatların və ya birliklərin, həmkarlar ittifaqlarının və digər ittifaqların yaradılması imkanı kimi izah olunur. Bununla yanaşı, siyasi partiyalarda birləşmək konstitusiya hüququ təşkilatda birləşmək hüququndan ayrı nəzərdən keçirilir. Əksər hallarda bu hüquqlar müxtəlif maddələrdə, hətta fəsillərdə yer alırlar.

Rusiyalı tədqiqatçıların birləşmək hüququnun mahiyyətinə dair maraqlı yanaşması mövcuddur. Belə ki, əksər tədqiqatçıların fikrincə, hansı hüquqların reallaşdırılmasını şərtləndirməsindənin asılı olaraq, birləşmək hüququnu şəxsi, sosial, siyasi, ekoloji və digər subyektiv hüquqlar kateqoriyasına aid etmək mümkündür [4, 77-82].

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında beynəlxalq paktın 22-ci maddəsinə görə hər bir insan ümumi maraqların qorunması məqsədilə həmkarlar ittifaqlarının yaradılması da daxil olmaqla, digərləri ilə birləşmək hüququ vardır. Birləşmək hüququnun reallaşdırılması heç bir məhdudiyyətə məruz qala bilməz. Təbii ki, bu hüququn reallaşdırılması cəmiyyətin demokratik dəyərləri, dövlət maraqları və ictimai təhlükəsizlik üçün təhlükə yaratdığı hallar istisna təşkil edir. Göründüyü kimi Rusiya Federasiyası Konstitusiyasında da birləşmək hüququ, demək olar ki, eyni formada təsbit olunmuşdur. Buradan belə qənaətə gəlmək olur ki, əksər ölkələr kimi, Rusiyada da birləşmək hüququnun normativ-hüquqi əsaslarının formalaşdırılması zamanı beynəlxalq təcrübəyə və ya beynəlxalq normativ-hüquqi aktlara istinad edilmişdir. Həmçinin məlum olduğu kimi, Ümumdünya insan hüquqları deklarasiyasının 20-ci maddəsi insanın hər hansı bir təşkilata qoşulmağa məcbur edilməsi hallarını istisna edir. Eyni zamanda, Rusiya Federasiyasının Konstitusiyası da bu sahədə vətəndaşların hüquqlarının məhdudlaşdırılmasının istənilən formasını istisna edir. Artıq nəzərdən keçirdiyimiz kimi, Rusiya Federasiyasının Konstitusiyasında qeyd edilir ki, heç kim hər hansı bir təşkilata qoşulmağa və ya onun işində iştirak etməyə məcbur edilə bilməz. Beləliklə, vətəndaşlar bu məsələ ilə bağlı qərar qəbul edən zaman tam azaddırlar və onlar öz baxışlarına uyğun olaraq davranırlar. Qeyd edək ki, Rusiyada birləşmək hüququnun məzmunu aşağıdakı elementlərdən ibarətdir:

- vətəndaşların könüllü olaraq ictimai birliklər yaratmaq hüququ;
- mövcud ictimai birliyə qoşulmaq və ya qoşulmaqdan imtina etmək hüququ;
- maneəsiz olaraq ictimai birliyi tərk etmək hüququ;
- göstərilən addımları dövlət orqanları ilə razılaşdırmadan atmaq hüququ.

Rusiya Federasiyasında qüvvədə olan qanunvericilikdə “ictimai birlik”

müxtəlif formalarda nəzərdən keçirilir. “İctimai Birliklər haqqında” Federal Qanuna uyğun olaraq, ictimai birlik dedikdə, vətəndaşların təşəbbüsü ilə ümumi maraqların və ümumi məqsədlərin reallaşdırılması üçün yaradılan özü idarə olunan qeyri-kommersiya xarakterli təsisatlar başa düşülür. Ümumi maraqlar və məqsədlər yaradılmış birliyin nizamnaməsində ifadə edilir. İctimai birliklər müxtəlif təşkilati-hüquqi formalarda yaradıla bilər. Ümumilikdə, aşağıdakı formaları qeyd etmək mümkündür:

- siyasi partiyalar;
- ictimai hərəkatlar;
- ictimai fond;
- ictimai təsisat;
- ictimai özfəaliyyət orqanları.

Müvafiq olaraq, ictimai birliklər öz vəzifələrini müxtəlif sahələrdə həyata keçirə bilərlər. Rusiya Federasiyası qanunvericiliyində bu məqam aydın ifadəsini tapmışdır. Belə ki, “Xeyriyyəçilik fəaliyyəti və xeyriyyə təşkilatları haqqında” Federal Qanunda xeyriyyəçilik fəaliyyəti fiziki və hüquqi şəxslərin vətəndaşlara təmənnasız olaraq əmlakların, həmçinin pul vəsaitlərinin, xidmətlərin ötürülməsi, onlar üçün müvafiq işlərin görülməsi kimi könüllü fəaliyyət kimi ifadə olunmuşdur [12]. Bundan başqa, “Qeyri-kommersiya təşkilatları haqqında” Federal Qanunda göstərilir ki, ümumi maraqların və məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün qanunvericilikdə müəyyənləşdirilmiş qaydaya uyğun olaraq vətəndaşların birləşməsi ictimai və dini təşkilatlar və ya birliklər kimi nəzərdən keçirilir [13]. “Siyasi partiyalar haqqında” Federal Qanuna görə, ictimai birlik kimi siyasi partiyalar Rusiya Federasiyası vətəndaşlarının cəmiyyətin siyasi həyatında, onların siyasi iradələrinin formalaşması və ifadəsi vasitəsilə iştirakını təmin edir. Bu zaman aşağıdakı iştirakçılıq formaları nəzərdə tutulur:

- ictimai-siyasi aksiyalarda iştirak;
- seçkilərdə və referendumlarda iştirak;
- dövlət hakimiyyəti orqanlarında və yerli özünü idarəetmə orqanlarında vətəndaşların maraqlarının təmsilçiliyi.

İctimai birliyin səciyyəvi cəhəti ondan ibarətdir ki, o, konkret məqsədlərin, vəzifələrin və fəaliyyət növünün həyata keçirilməsi üçün yaradılır və fəaliyyət göstərir. Bu fəaliyyətin həyata keçirilməsi zaman isə, vətəndaşların müəyyən hüquqları və maraqları reallaşdırılır. Xüsusi olaraq, qeyd etmək lazımdır ki, ictimai təşkilatların məqsədləri bir qayda olaraq, dövlətin və cəmiyyətin məqsədləri ilə üst-üstə düşür. Rusiya Federasiyası Konstitusiyasının 13-cü maddəsində təsbit edilmişdir ki, məqsədləri və fəaliyyəti konstitusion quruluşun zorakı dəyişdirilməsinə, Rusiya Federasiyasının bütövlüyünə qarşı, dövlətin təhlükəsizliyinin pozulmasına, silahlı qruplaşmaların yaradılmasına, sosial, irqi, milli və dini ayrışdırılışın alovlandırılmasına yönəldilmiş ictimai birliklərin yaradılması qadağandır [5, 83-86].

Beləliklə, yuxarıda qeyd etdiklərimizi ümumiləşdirərək, qeyd edə bilərik ki, ictimai birliklərin məqsəd və vəzifələri ictimai faydalı olmalıdır və

dövlətin funksiyalarının yerinə yetirilməsinə, insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasına, hüquqi və demokratik dövlətin formalaşdırılmasına yönəlməlidir.

Digər ölkələrdə olduğu kimi, Rusiya Federasiyası təcrübəsində də ictimai birliklərin üzvləri ümumi məqsədlərin həyata keçirilməsində maraqlı olan fiziki və hüququ şəxslərdən ibarət olur. Üzvlük müvafiq fərdi müraciətlər və sənədlər əsasında qeydiyyatla alınır [5, 83]. Bu sənədlər ictimai birliklərin üzvlərinin sayını nəzərə almağa imkan verir. İctimai birliyin nizamnaməsi üzvlərin hüquq və öhtəliklərini ifadə edir. Bütün üzvlərin hüquq bərabərliyinin təmin olunması vacib şərt kimi nəzərdən keçirilir. Nizamnamənin pozulmasına görə ictimai birliyin üzvləri birliyin sıralarından xaric oluna bilərlər. “İctimai birliklər haqqında” Federal Qanuna əsasən, ictimai birliyin əmlakı üzvlüyə qəbul olunma və üzvlük haqqı əsasında formalaşır. Qeyd etmək lazımdır ki, bir çox hallarda ictimai birliklərin nizamnaməsində hər hansı ödənişlər nəzərdə tutulmur. Nizamnaməyə əsasən ictimai birliklər rəhbər və nəzarət-müfəttiş orqanlarına malik olurlar. İctimai birliyin üzvləri bu orqanlara seçilmək və digərlərini seçmək hüquqlarına malik olurlar.

Rusiya Federasiyası təcrübəsində ictimai birliklərin digər səciyyəvi xüsusiyyəti onların fəaliyyətinin ərazi sahəsi ilə bağlıdır. “İctimai birliklər haqqında” Federal Qanuna müvafiq olaraq, fəaliyyətlərinin ərazi sahəsinə görə aşağıdakı ictimai birliklər fərqləndirilir:

- ümumrusiya;
- regionlararası;
- yerli.

Beynəlxalq təcrübədə olduğu kimi, Rusiya Federasiyasında da ictimai birliklər müəyyən prinsiplər əsasında formalaşır və fəaliyyət göstərirlər. “İctimai birliklər haqqında” Federal Qanunun 15-ci maddəsində ictimai birliklərin formalaşmasının və fəaliyyətinin prinsipləri ifadə olunmuşdur. İctimai birliklərin formalaşması və fəaliyyəti prinsiplərinin qısaca nəzərdən keçirilməsi həm də, ümumilikdə Rusiya Federasiyasında birləşmək hüququnun vəziyyəti haqqında təsəvvürləri müəyyən qədər dərinləşdirir. Çünki, onlar birbaşa olaraq birləşmək hüququnun qanunvericilikdə təsbit olunmuş normativ əsasları ilə əlaqədirlər.

Beləliklə, ictimai birliklərin formalaşmasının və fəaliyyətinin ilkin prinsipi könüllülük prinsipidir. Bu prinsip Rusiya Federasiyası Konstitusiyasının 30-cu maddəsində aydın ifadəsini tapmışdır. Belə ki, konstitusiyanın 30-cu maddəsinə əsasən, heç kim bu və ya digər birliyə qoşulmağa və onun işində iştirak etməyə məcbur edilə bilməz. Vətəndaşlar öz maraqlarına və baxışlarına uyğun olaraq, tam sərbəst şəkildə bu və ya digər ictimai birliyə qoşulurlar və ya onun işində iştirak edirlər.

İkinci prinsip bərabər hüquqluluq prinsipidir. Qanunvericilik ictimai birliklərin yaradılması, fəaliyyəti, yenidən təşkil olunması və ləğv olunması üçün eyni şərtləri müəyyənləşdirir. Bu məqam da Rusiya Federasiyası Konstitusiyasında öz təsbitini tapmışdır. Belə ki, Rusiya Konstitusiyasının 19-cu maddəsində dövlətin, bu və ya digər ictimai birliyə mənsubiyyətindən asılı ol-

mayaraq, bütün vətəndaşların bərabər hüquq və azadlıqlarına təminat verir. Həmçinin Rusiya Federasiyası Əmək Məcəlləsinin 3-cü maddəsində göstərilmişdir ki, bu və ya digər ictimai birliyə mənsubluğuna görə, heç kimin əmək hüquq və azadlıqları məhdudlaşdırıla bilməz.

İctimai birliklərin yaranmasının və fəaliyyətinin üçüncü mühüm prinsipi özünü idarəetmə prinsipidir. İctimai birliklərin təşkilatdaxili fəaliyyət azadlığına təminat verilir. İctimai birliklər müstəqil şəkildə öz strukturunu, rəhbər və nəzarət-müfəttiş orqanlarını, üzvlüyə qəbul və xaric etmə qaydalarını və s. formalaşdırırlar.

Dördüncü prinsip qanunçuluq prinsipidir. Rusiyada ictimai birliklərin fəaliyyəti Rusiya Federasiyası Konstitusiyası ilə, Federal qanunlarla, Mülki Məcəllə ilə və digər normativ hüquqi aktlarla tənzimlənir. İctimai təşkilatın nizamnaməsinin Rusiya Federasiyası Konstitusiyası və qanunvericiliyi ilə ziddiyyət təşkil etdiyi halda, onun qeydiyyata alınmasından imtina oluna bilər. Bu məqam “İctimai birliklər haqqında” Federal Qanunun 23-cü maddəsində təsbit olunmuşdur. Həmçinin prokurorluq orqanları ictimai birliklər tərəfindən qanunlara əməl olunmasına nəzarət edirlər. Rusiya Federasiyası Konstitusiyasının müddəalarını və qanunvericiliyi pozduğu halda ictimai birliyin fəaliyyətinə xitam verilə bilər.

Beşinci prinsip müstəqillik (sərbəstlik) prinsipidir. Rusiya Federasiyası qanunvericiliyinə əsasən, ictimai birliklər özlərinin daxili strukturunu, məqsədlərini, fəaliyyət forma və metodlarının müəyyənləşdirilməsində sərbəstdirlər. İctimai birliklər yenidən təşkilatlanma, özünü buraxma və ya fəaliyyətin dayandırılması haqqında müstəqil qərar qəbul edə bilərlər. Birləşmək hüququ mütləqdir. Bu baxımdan ictimai birliklərin ayrı-ayrı yaradılmasına məhdudiyət yalnız Federal qanunla müəyyənləşdirilir.

İctimai birliklərin yaradılmasının və fəaliyyətinin altıncı prinsipi aşkarlıq prinsipidir. “İctimai birliklər haqqında” Federal Qanunda təsbit edilmişdir ki, ictimai birliklərin fəaliyyəti aşkar olmalıdır, onların təsis edilməsi və proqramları haqqında informasiya hamı üçün əlçatan olmalıdır. Rusiya Federasiyasında ictimai birliklərin fəaliyyətinin aşkarlığı təsbit edilmiş hüquqlar vasitəsilə təmin olunur.

Beləliklə, tədqiqatlarımıza əsasən qeyd edə bilərik ki, Rusiya Federasiyasında birləşmək hüququnun normativ-hüquqi bazası ölkədə ictimai birliklərin sərbəst yaradılmasına və fəaliyyətinə imkan verir. İctimai birliklərin yaradılmasının və fəaliyyətinin vacib prinsiplərinin Rusiya Federasiyası Konstitusiyasında və digər qanunvericilik aktlarında dəqiqliklə təsbit olunması bu sahədə yaxşı perspektivlərdən xəbər verir. Bununla yanaşı, nəzərə almaq lazımdır ki, Rusiya Federasiyasında birləşmək hüququnun normativ-hüquqi bazasının formalaşdırılması zamanı beynəlxalq təcrübəyə və normativ-hüquqi aktlara istinad edilmişdir. Bu baxımdan, birləşmək hüququnun qorunmasının normativ-hüquqi bazası bir çox məqamlarına görə Avropa normativ aktları ilə eynilik təşkil edir.

Gürcüstan Respublikası təcrübəsində

Digər postsovet ölkələrində olduğu kimi, Gürcüstan Konstitusiyasında da birləşmək hüququ dəqiq təsbit olunmuşdur. Birləşmək hüququna təminat Gürcüstan Konstitusiyasının 26-cı maddəsində öz ifadəsini tapmışdır. Belə ki, Gürcüstan Konstitusiyasının 26-cı maddəsinin birinci bəndində qeyd edilmişdir: “Hər kəs həmkarlar ittifaqları da daxil olmaqla, ictimai təşkilatlar yarada və onlarda birləşə bilərlər” [6]. Gürcüstan Konstitusiyasının bu maddəsində ayrıca olaraq siyasi xarakterli birliklərin yaradılması hüququ da təsbit olunmuşdur. Konstitusiyanın 26-cı maddəsinin 2-ci bəndində vətəndaşların qanuna müvafiq olaraq, siyasi partiyalar, digər birliklər yaratmaq və onların fəaliyyətində iştirak etmək hüquqlarının olduğu təsbit edilmişdir. Gürcüstan Konstitusiyasında birləşmək hüququnun məhdudlaşdırılması məsələsi də ifadəsini tapmışdır. Belə ki, 26-cı maddənin üçüncü bəndində qeyd olunmuşdur ki, Gürcüstanın konstitusion quruluşunu devirmək və ya zorakı yolla dəyişməyi, ölkənin müstəqilliyinə xələl gətirməyi, ərazi bütövlüyünü pozmağı, milli, irqi, dini ayrışdırıcı alovlandırmağı qarşısına məqsəd qoymuş ictimai və siyasi birliklərin yaradılmasına və fəaliyyətinə yol verilmir. Həmçinin ictimai və siyasi birliklər tərəfindən silahlı qruplaşmaların yaradılmasının qadağan olunduğu da əsas qanunda öz ifadəsini tapmışdır. Bundan başqa, qeyd edilmişdir ki, Silahlı Qüvvələrin şəxsi heyətində, dövlət təhlükəsizliyi xidmətində və ya daxili işlər orqanlarında fəaliyyət göstərənlər, təyin olunan və ya seçilən hakimlər və prokurorlar siyasi birliklərdəki üzvlüyünə xitam verirlər.

Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, Gürcüstan Respublikasında birləşmək hüququnun hazırkı səviyyədə normativ hüquqi bazası müxtəlif xarakterli ictimai və siyasi birliklərin sərbəst formalaşdırılmasına və fəaliyyət göstərmələrinə tam imkan verir. Bununla yanaşı, Gürcüstan qanunvericiliyində müvafiq istiqamətdə təkmilləşdirmə işləri davam etməkdədir. Gürcüstanda birləşmək hüququnun ciddi normativ əsaslarının mövcudluğuna dəlalət edən vacib məqamlardan biri də ondan ibarətdir ki, Gürcüstan Respublikası Əmək Məcəlləsində birləşmək hüququna ayrıca bir fəsil aid edilmişdir. Belə ki, Gürcüstan Respublikası Əmək Məcəlləsinin IX fəslə “Birləşmək azadlığı” adlanır. Ümumilikdə, üç maddədən ibarət olan bu fəsildə birləşmək hüququnun təmin olunmasının bütün aspektləri ifadə olunmuşdur. Əmək Məcəlləsinin 40-cı maddəsində qeyd olunur: “İşçi və işə qəbul üçün əlavə icazə almadan birliklər yarada və digər birliklərə üzv ola bilərlər” [11]. Gürcüstan Əmək Məcəlləsinin təhlili birləşmək hüququnun prinsipləri haqqında da aydın təsəvvürlər formalaşdırır. Belə ki, Əmək Məcəlləsinin 40-cı maddəsinin 2-ci bəndində göstərilir ki, işə qəbul edənlərin və işçilərin birlikləri öz nizamnamələrini və rəqlamentlərini işləyib hazırlamaq, idarəetmə orqanlarını yaratmaq, sədr seçmək və öz fəaliyyətini yönləndirmək hüququna malikdirlər. Göründüyü kimi, burada ictimai birliklərin yaradılmasının və fəaliyyətinin mühüm prinsiplərindən biri olan sərbəstlik prinsipi öz ifadəsini tapmışdır. Əmək Məcəlləsində ictimai birliklərin ayrıca hüquqları da təsbit olunmuşdur. Belə ki, 40-cı

maddənin üçüncü bəndində qeyd olunmuşdur: “İşə qəbul edənlərin və işçilərin birlikləri öz federasiyalarını və konfederasiyalarını yaratmaq və onlarla birləşmək hüququna malikdirlər. Hər bir belə birlik, federasiya və konfederasiya işçilərin və işə qəbul edənlərin beynəlxalq birliyinə qoşula bilər. Gürcüstan Respublikası Əmək Məcəlləsində hüquq bərabərliyi prinsipi də dəqiq təsbit olunmuşdur. Belə ki, yendə də 40-cı maddədə göstərilmişdir ki, işçinin bu və ya digər birliyə üzvlüyünə və ya hər birliyin fəaliyyətində iştirakına görə diskriminasiya hallarına məruz qalması yolverilməzdir. Konkret olaraq, aşağıdakı məqamlarla bağlı diskriminasiya halları qadağan edilir:

-bu və ya digər birliyə üzv olma və ya onun sıralarını tərk etmə qarşılığında işə qəbul etmək və ya iş yerinin saxlanması;

-hər hansı birlikdə üzvlüyünə və bu birliyin fəaliyyətində iştirakına görə işçi ilə əmək münasibətlərinə son verilməsi.

Əmək Məcəlləsində birliklərarası və birliyin üzvləri arasındakı münasibətlərin tənzimlənməsi məsələsi də öz ifadəsini tapmışdır. Belə ki, Əmək Məcəlləsinin 40-3-cü maddəsinin birinci bəndində bununla müddəa təsbit olunmuşdur. Qeyd edilir ki, işə qəbul edənlərin birlikləri və işçilərin birlikləri, onların üzvləri və ya nümayəndələri hər hansı bir formada bir-birilərinin fəaliyyətinə müdaxilə edə bilməzlər.

Nəzərdən keçirdiyimiz məqamlardan aydın görünür ki, Gürcüstan Respublikası qanunvericiliyində yer almış birləşmək hüququ ilə bağlı müddəalar beynəlxalq normativ aktlardakı müddəalarla kifayət qədər oxşardırlar. Bu onunla izah oluna bilər ki, Gürcüstan qoşulmuş olduğu müvafiq beynəlxalq normativ aktlarda yer almış müddəalara istinad edir. Yəni qanunvericiliyini üzərinə götürmüş olduğu öhtəliklərə müvafiq olaraq formalaşdırmışdır. Bundan başqa, digər postsovet ölkələri kimi, birləşmək hüququnun təmin edilməsinin normativ-hüquqi bazasını beynəlxalq təcrübəyə istinad edərək hazırlamışdır.

Beləliklə, yuxarıda apardığımız təhlillərə əsasən qeyd edə bilərik ki, Gürcüstan respublikasında ictimai birliklərin fəaliyyəti konstitusiya, Mülki Məcəllə, Əmək Məcəlləsi, həmçinin həmkarlar ittifaqları haqqında xüsusi qanunla tənzimlənir. Əlavə olaraq qeyd edək ki, Gürcüstanda ictimai birliklər üçün hüquqi şəxsin formal statusu tələb olunur. Həmçinin bank hesabları açmaq üçün də belə statusun olması tələb olunur. Təşkilatın hüquqi şəxs kimi qeydiyyatdan keçməsi proseduru Gürcüstan Respublikası Mülki Məcəlləsi ilə tənzimlənir. Mülki Məcəllədə ictimai birliyin dövlət qeydiyyatında alınması üçün sənədlər siyahısı da yer almışdır. Artıq yuxarıda nəzərdən keçirdiyimiz kimi, Gürcüstan Respublikasında birləşmək hüququnun məhdudlaşdırılması təcürbəsi də tətbiq olunur. Bu məhdudlaşdırmalar ictimai birliklərin qeydə alınması zamanı da özünü büruzə verə bilər. Belə ki, qeyd etdiyimiz kimi, ictimai birliklərin fəaliyyəti cəmiyyətin və dövlətin təhlükəsizliyinə təhdid yaradacaq istiqamətə yönləndirildiyi halda onun qeydiyyatından imtina olunur. Yəni başqa tərzdə ifadə etmiş olsaq, birləşmək hüququ məhdudlaşdırılır. Bu məqam Gürcüstan Respublikası Konstitusiyasında, Mülki Məcəllədə və digər qanunve-

ricilik aktlarında ifadəsini tapmışdır. Qanunvericiliklə ziddiyyət təşkil etməyən istənilən digər fəaliyyət növləri yolveriləndir. Əgər qeyri-kommersiya təşkilatı əsasən sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmağa başlayırsa, onda məhkəmə şikayət əsasında onun fəaliyyətinin dayandırılması və ya qadağan edilməsi haqqında qərar çıxara bilər. Burada diqqəti cəlb edən məqam ondan ibarətdir ki, məhkəmə məsələyə şikayət əsasında baxır. Bir çox ölkələrdə isə, müvafiq instansiyaların özləri nəzarət funksiyasını həyata keçirirlər. Bununla yanaşı, qeyd edək ki, Gürcüstan Respublikasında ictimai təşkilatların kommersiya fəaliyyətləri ümumilikdə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuşdur. Qeyri-kommersiya təşkilatı yardımçı kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüququna malikdir [10, 94]. Belə kommersiya fəaliyyəti nəticəsində əldə olunan gəlirlər birliyin yaradıcıları arasında bölüşdürülə bilməz və təşkilatın ümumi məqsədlərinin həyata keçirilməsi üçün sərf edilməlidir.

Birləşmə hüququnun təmin olunması sahəsində Gürcüstan təcrübəsinin səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, burada qanunvericilikdə ictimai birliklərdə iştirak etmək üçün könüllülük prinsipi qeyd edilməmişdir. Lakin təcrübədə bu məqam Avropa standartları səviyyəsində gözlənilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Gürcüstan təcrübəsində bir sıra hallarda qanunvericilik vətəndaşın ictimai birliyin üzvü olması tələb olunur. Məsələn, “Vəkillik fəaliyyəti haqqında” Gürcüstan Respublikasının Qanunda qeyd edilir ki, vəkil müstəqil peşə sahibi hesab olunur və o, yalnız qanuna və peşəkar etikaya tabe olur. Həmçinin vəkil vəkillər kollegiyasının üzvü olur. Deməli, buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, vəkil, peşəsinin həyata keçirilməsi üçün mütləq peşəkar birliyin üzvü olmalıdır. Bu məqam birləşmək hüququnun hüquqi-normativ əsaslarının daha işlək olması baxımından əhəmiyyətlidir.

Gürcüstan təcrübəsində ictimai birliklərin kifayət qədər sərbəst fəaliyyətini müşahidə etmək mümkündür. Dövlətin birliklərin fəaliyyətini tənzimləmək cəhdləri azdır. Ümumiyyətlə, Gürcüstan təcrübəsinin təhlili əsasında orada birləşmək hüququnun təmin olunması səviyyəsi haqqında yekun nəticəyə gəlmək mümkündür. Hər şeydən öncə, diqqəti cəlb edən məqam ondan ibarətdir ki, Gürcüstan qanunvericiliyində hüquq müdafiə təşkilatları və fəaliyyəti haqqında ayrıca müəyyənləşdirmə mövcud deyildir. Gürcüstanda qeyri-kommersiya təşkilatının müəyyənləşməsi müxtəlif növ təşkilatlar üçün vahid çərçivəsini formalaşdırır. Əsasən iki forma birlik fərqləndirilir. Bunlar ittifaq və fondan ibarətdir. Bu, birlik formaları arasındakı fərq təsisçilərin sayına və nizamnamə ödənişinin həcminə görə müəyyənləşdirilir. İctimai birliklərin müəyyənləşməsi əsasən fəaliyyətin qeyri-kommersiya xarakterini ifadə edir. Lakin zəruri hallarda yardımçı kommersiya fəaliyyəti də istisna olunmur. Bununla yanaşı, ictimai birliklərin yaradılması məqsədləri fərqli ola bilər. İctimai birliklərin istisna olunan yaradılması məqsədləri Gürcüstan Konstitusiyasının 26-cı maddəsində ifadə olunmuşdur. Ümumiyyətlə, qeyd edək ki, Gürcüstan Respublikasında ictimai birliklərin müəyyənləşdirilməsinə dair yanaşma Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında təsbit olunmuş Avropa standartlarına uy-

ğundur. Bununla yanaşı, Gürcüstan təcrübəsində ictimai birliklərin qeydiyyatdan keçirilməsi prosesinin qeyri-məqbul kimi qiymətləndiriləcək məqamlarını qeyd etmək olar. Gürcüstanda ictimai birliklərin və ya təşkilatların qeydiyyatı proseduru kifayət qədər sadə olsa da, qanunvericilik bir sıra əlavə sənədlərin təqdim edilməsini nəzərdə tutur. Məsələn, qeydiyyat zamanı təsisçinin şəxsi məlumatları tələb olunur. Bundan başqa, Gürcüstan qanunvericiliyi təsisçilərə və onların sayına münasibətdə əlavə tələblər irəli sürür. Bütün hüquqi şəxslərin qeydiyyatının bir qanunvericilik bazası əsasında tənzimlənməsi isə, Gürcüstan qanunvericiliyinin kifayət qədər məqbul tərəfi kimi qiymətləndirilə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitutsiyası. Bakı, 2013, 51 s.
2. Əliyev Ə.İ. İnsan hüquqlarının beynəlxalq-hüquqi müdafiəsinin sahəvi prinsipləri və Azərbaycan Respublikasının dövlətdaxili qanunvericiliyi // Bakı Universitetinin Xəbərləri, Sosial-siyasi elmlər seriyası, 2009, №3, s. 103
3. Борисенко А. Роль міжнародно-правових норм як джерел правового регулювання економічних прав громадян // Право України. 2006, № 5, с. 53
4. Бондарчук И.В. Свобода объединений в России и Украине: между правом и политикой// Актуальные проблемы российского права. 2015. № 6 (55) июнь, с.77-82(80)
5. Карлина Т.Д. Общественные объединения: Понятие, основные черты, принципы создания и деятельность//Бизнес в законе. 2007, №3, с. 83-86(84)
6. Конституция Грузии // <http://worldconstitutions.ru/?p=130> (müraciət tarixi: 30.06.2020)
7. Конституция Российской Федерации // <http://constitution.kremlin.ru/> / (müraciət tarixi: 17.03.2020)
8. Международно-правовые стандарты прав человека // http://b-bratstvo.ru/brat/mvd/mvd_files/mvd-13.html (müraciət tarixi: 25.05.2020)
9. Райя Хански, Маркку Сукси. Введение в вопросы международной защиты прав человека. Институт прав человека Университет «Або Академи» Турку/Або, 1997, с.38
10. Соблюдение стандартов свободы ассоциаций на постсоветском пространстве// мониторинговый обзор, Киев, 2014, 220 с.(94)
11. Трудовой Кодекс Грузии// <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/1155567> (müraciət tarixi: 30.06.2020)
12. Федеральный закон от 11.08.1995 N 135-ФЗ (ред. от 05.05.2014) "О благотворительной деятельности и благотворительных организациях"// http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_7495/ (müraciət tarixi:29.03.2020)
13. Федеральный закон от 12.01.1996 N 7-ФЗ (ред. от 19.12.2016) "О некоммерческих организациях"// http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_8824/ (müraciət tarixi:29.03.2020)

ПРАВО НА ОБЪЕДИНЕНИЕ ОТЛИЧАЕТСЯ В ПРАКТИКЕ РАЗНЫХ СТРАН

Д.М.ГАНБАРОВ

РЕЗЮМЕ

Учитывая, что объект исследования прав человека очень многогранный и разнообразный, при подготовке этой статьи мы попытались провести сравнительный анализ текущего состояния права на объединение, или, скорее, права на объединение, которое является одним из ключевых элементов системы прав человека. В каждом штате права

человека в первую очередь отражены в конституции государства или в специальных декларациях, посвященных этому. Действующее законодательство и соответствующие документы предусматривают механизмы реализации и защиты прав и свобод человека, закрепленных в конституции. В ходе нашего исследования мы обратили внимание на то, что помимо прав и свобод человека, закрепленных в различных законодательных актах, есть еще важные вопросы, связанные с их реализацией и защитой. Это главный момент, который характеризует современные правовые государства.

Одна из четко наблюдаемых тенденций в этом направлении - механизмы защиты прав человека становятся все более универсальными, то есть универсальные механизмы защиты прав и свобод человека уже разрабатываются и расширяются на глобальном уровне.

В статье исследуются правовые и практические вопросы в области механизмов реализации права на объединение в Российской Федерации, Республике Грузия и других постсоветских странах.

Ключевые слова: гражданское общество, правовое государство, права человека, демократия, право на ассоциацию, общественные объединения, свобода ассоциации, неправительственная организация, политическая партия, торговая организация, гражданские права, Всеобщая декларация прав человека.

THE RIGHT TO ASSOCIATION IS DIFFERENT IN THE PRACTICE OF DIFFERENT COUNTRIES

D.M.GANBAROV

SUMMARY

Given that the object of research on human rights is very multifaceted and diverse, in preparing this article we have tried to make a comparative analysis of the current state of the right to association, or rather the right to association, which is one of the key system elements of human rights.

In each state, human rights are primarily reflected in the constitution of the state or in special declarations dedicated to it. Existing legislation and relevant documents provide for mechanisms for the implementation and protection of human rights and freedoms enshrined in the constitution. During our research, we found that in addition to the human rights and freedoms in various legislative acts, there are also important issues related to their implementation and protection. This is the main point that characterizes modern legal states.

One of the clearly observed trends in this direction is that human rights protection mechanisms are becoming more and more universal, that is, universal mechanisms for the protection of human rights and freedoms are already being developed and expanded at the global level.

The article examines legal and practical issues in the field of mechanisms for the implementation of the right of association of the Russian Federation, the Republic of Georgia and other post-Soviet countries.

Keywords: civil society, legal state, human rights, democracy, the right to association, public associations, freedom of association, non-governmental organization, political party, trade organization, civil rights, Universal Declaration of Human Rights.